

Člověk v průmyslovém podniku

Pod stejným názvem a s podtitulem *Psychologie a sociologie v řídicí práci* vydalo Západočeské nakladatelství studii dvou známých autorů — prof. Vladimíra Čecha a doc. Eduarda Jukla.

Práce vychází čtvrtstoletí poté, kdy právě tito autoři začínali u nás se sociologickými výzkumy ve znárodněném průmyslu, zejména ve Škodovce. Je tak důkazem tradice v naší marxistické průmyslové sociologii i dalším potvrzením linie, na níž jsme již u těchto autorů zvyklí: spojovat širokou erudici s aktuálními problémy naší hospodářské sféry.

Na pouhých 180 stranách je postiženo široké spektrum problémů: Historický vývoj vědeckého řízení lidského činitele, zejména čs. tradice a teoretické pokusy na tomto poli od r. 1912 (vytvoření Průmyslového ústavu Obchodní a živnostenské komory v Praze) i předmět základních věd o lidském činiteli a jejich vzájemný vztah (zejména sociologie, psychologie a fyziologie).

Těžištěm práce jsou dva oddíly věnované logicky dvěma hlavním vědám o člověku — psychologii a sociologii.

V kapitole *Psychologické problémy řízení* autoři seznamují čtenáře se základními projevy (psychické funkce, osobnost) člověka a rozebírají velmi podrobně — jak odpovídá jejich záměru „přispět k přípravě pro řídicí činnosti v podniku kvalifikovanými poznatky věd, které studují práci a život v podniku z hlediska člověka“ (s. 10) — zejména oblast personální činnosti a vedení lidí.

Pro tuto oblast považují za nejvýznamnější problematiku analýzy povolání, zjišťování schopností a úlohu testů, hodnocení pracovníků, motivace, potřeby, zájmy, postoje, dále oblast výcviku a zaučování, a uzavírají tuto partii i pohledem na aplikaci psychologie v oblasti směny — v procesech rozhodování kupujících, při prodejních činnostech a v propagační praxi.

Kapitola *Sociologické problémy řízení* se zaměřuje v první řadě na analýzu podniku jako sociálního systému a probírá různé prvky určující sociální strukturu podniku. Poté se autoři zabývají soustavou pozic a rolí, informací, postavením a funkcí vedení. Analyzují konkrétní typy sociálních skupin a vznik sociálních vztahů. Kapitulu uzavírá oddíl o dynamické stabilitě průmyslového podniku, v níž je zdůrazněn dialektický vztah mezi oběma stránkami, jehož přehlížení teoreticky vedlo „human relations“ k iluzornímu úsilí řešit sociální konflikty na ostrově vnitropodnikového řízení. Konflikty nelze chápat jen jako formu

destrukce, jsou i nutným faktorem konstrukce a vznikají v nejrůznějších rovinách i směrech. Význam ovšem má jejich předvídání, přesné postižení i cílevědomé řešení — pro všechny tyto oblasti jsou sociologické analýzy významnou pomocí. Právem tedy kapitola končí poznámkami o fluktuaci, podminekách rozvoje iniciativy a aktivity pracovních skupin i jednotlivců.

Knihu uzavírá věcný seznam literatury, který není přexponován a funkčně se zařazuje do práce jako průvodce po monografiích, které dále a podrobněji rozebírají mnohde jen připomenuté problémy.

Práce prof. Čecha a doc. Jukla jsou tradičně seriózní. Autoři prokazují skutečnou znalost světové i naší literatury, přitom však stojí nad touto literaturou, k níž přistupují jako marxističtí teoretici i zasvěcení znalci naší průmyslové praxe. Proto čtenář nikde nenajde kompilaci, zbytečné citace, encyklopedické seřazení četných stanovisek jiných autorů bez vlastního hodnocení apod. (viz například na s. 65 rozbor profesiogramu aj.).

Možnost komparací nových výzkumů s vlastními výzkumy autorů realizovanými po 2. světové válce (viz například s. 11 a 116) umožňuje mnohem hlubší pohledy, než jsou u nás obvyklé v oblasti průmyslové sociologie.

Čtenář rovněž ocení vysoce kultivovaný jazyk při srozumitelnosti veškerého textu.

Je přirozené, že k práci by bylo možno vyslovit i kritické připomínky, jako např. tu, že při tak široké pozornosti k personalistice nebylo snad správné se nevyslovit k jejímu organizačnímu zajištění v moderním socialistickém podniku, posoudit existující zkušenosti s uplatněním podnikových psychologů a sociologů, vybavit knihu přílohou názorně dokumentující optimální i zcela nezdařené aplikace poznatků psychologie a sociologie v reklamní činnosti našich podniků apod. V tom však podle mého názoru není hlavní úskalí této a jí podobných prací. To vyplývá z faktu, že encyklopedizující práce mají svůj vnitřní protiklad. Žádá se od nich, aby řešly něco ke všemu, takže si po přečtení může čtenář právem položit otázku, zda řešly vše k něčemu: totiž právě k tomu, co on má v této chvíli v podniku řešit, co je nejpalčivějším problémem, k čemu by potřeboval skutečně hlubokou speciální analýzu. To přirozeně nemůže splnit jediná práce, nýbrž řada monografií, vyjadřujících závěry ze seriózních a obvykle dlouhodobých výzkumů. Je potěšitelné, že tento charakter měla například většina vystoupení delegátů ze socialistických zemí na VII. světovém sociologickém kongresu ve Varně.

Tyto monografie by ovšem sotva vznikly, kdyby jim neotevíraly cestu seriózní práce encyklopedického zaměření, které prokážou rozsah i význam uplatnění věd o člověku v řízení, které věcně informují o již dosažených výsledcích u nás i ve světě a inspirují, jak a kudy u nás na tomto poli dál. Práce prof. Čecha a doc. Jukla patří k tomu nejlepšímu, co u nás bylo v tomto směru dosud publikováno.

Jaroslav Kohout

R. M. Samsonov: Socialnaja psychika i ideologija

(Nekotoryje socialno-psychičeskije mehanizmy prevraščenija idej v ubeždenija)
Izdatel'stvo „Ajestan“, Jerevan 1970.

Práce R. M. Samsonova o sociální psychice a ideologii je důležitým příspěvkem k pochopení sociálně psychických mechanismů při přeměně idejí v přesvědčení lidí. Když autor mluví o sociální psychice, má na mysli především názory, představy, emoce, nálady, přání, mínění, jakož i vůli a připravenost k určité činnosti, jejímiž nositeli jsou velké skupiny lidí, třídy, národy a společnost jako celek. Autor používá termínu sociální psychika pro označení masových psychických jevů, stavů a procesů, aby tak odlišil „reálné vědomí mas“ od vědy o tomto vědomí. Sociální psychika upevňuje ty nebo ony reálné vztahy vyvolané praktickými potřebami lidí a bezprostředně odráží změny probíhající v materiálním životě společnosti. Tento vztah materiálních podmínek a sociální psychiky nezjednodušuje a uvádí velmi početné fakty z minulosti i přítomnosti svědčící o tom, že ne vždy „psychika mas“ bezprostředně reaguje na takové změny. Nejde jen o fakty takového druhu, jako je skutečnost, že po období zrušení nevolnictví rolníci potřebovali delší historické období, aby si zvykli na nové postavení, nebo v období rychlého rozvoje kapitalismu milióny rolníků, kteří se stali dělníky, si po dlouhou dobu zachovávali „rolnickou mentalitu“. Jde i o nejnovější fakty z období výstavby socialismu, kdy dělnická třída socialistických zemí nese ve své psychice „rodné znamení“ kapitalismu. Sociální psychika — to není jenom „vědomí o společnosti“, ale v jistém stupni i sebeuvědomění, které podle řady autorů je výlučným atributem ideologie. Třídní uvědomění je — podle autora — již v zárodku obsaženo v psychologickém odrazu třídního rozčlenění společnosti. Termíny „ideologie“ a „sociální psychika“ jsou ovšem specifické pojmy a nelze je vzájemně zaměňovat. Ideologie je rozpracovávána představiteli „teoretického myšlení“ třídy a vnáší se do vědomí třídy nebo mas. Vnášet do mas „společenskou psychiku“ ve smyslu psychických procesů je proces mnohem komplikovanější. Když R. M. Samsonov mluví o jednotě ideologie a sociální psychiky, zdůrazňuje jenom jejich jedinou základnu v existujících společenských vztazích. Odraz objektivní skutečnosti ve vědomí lidí nepovažuje za pasivní proces, ale ve shodě s marxistickým pojetím vztahu objektu

a subjektu za proces aktivní pracovní činnosti, vedoucí ke změně této skutečnosti.

V otázce pojetí ideologie je velmi důležitá zejména polemika R. M. Samsonova s představiteli buržoazní sociologie, kterou dobře zná a přesně interpretuje. Kritika „sociologie vědění a filosofie vědy“ se týká nejvýznamnějších představitelů tohoto směru. Významná je zejména polemika s Irvingem Horowitzem. Považuje-li I. Horowitz ideologii za 1. sjednocení pravdivého a falešného poznání, 2. za zdůvodnění revolučních, nebo reakčních zájmů a pozic v politickém životě, 3. za racionalizaci iracionálních forem sociální a psychologické motivace, připouští různý stupeň tohoto rozporu v té nebo oné ideologii, tj. připouští, že je možné jak pravdivé poznání v ideologii, tak racionální zobecnění reálných zájmů a motivací. Na základě rozboru ideologie R. M. Samsonov přichází k závěru, že ideologie nemusí být identická s „nevědeckým obrazem světa“, ale může se stát důležitým nástrojem poznání světa i aktivity lidí v něm.

Buržoazní sociologové a filosofové jsou jednotní jenom ve svém odmítavém vztahu k ideologii komunistické, ale nejsou jednotní v koncepci vlastní funkce ideologie v soudobé kapitalistické společnosti. R. M. Samsonov rozlišuje mezi přívrženci tzv. „dezideologizace společnosti“ (zastánců teorie „konce ideologie“) a tzv. obhájci ideologie při integraci společnosti.

a) Teorie „dezideologizace“ vznikla zejména po druhé světové válce. Tato teorie našla své přívržence mezi částí „buržoazní inteligence“ a stala se jedním z důležitých proudů soudobého buržoazního sociologického myšlení. V industriální společnosti — podle této koncepce — aparát státního řízení prý nemusí používat ideologie při ovládání mas, dokonce nemusí ani usměrňovat jejich mínění. Na místo ideologie a ideologů nastupují tak tzv. „sociální inženýři“, kteří se při řízení společnosti opírají o vědu, nikoli o ideologii. Teorie o konci ideologie ovšem není zcela bez racionálního obsahu: tato teorie vystihuje praxi kapitalistických států, zejména politiku USA, kde v teorii i praxi vládne pragmatismus, politika „ze dne na den“, politika bez historické perspektivy je imanentní součástí kapitalistického vývoje.

Teoretikové „dezideologizace“ napadají samotný pojem „ideologie“, upírají ideologii jakékoli právo na řízení buržoazní společnosti. Je-li tato společnost „neideologická“ a „pragmatická“, nelze se pak divit, že američtí sociologové Z. Brzezinski a S. Huntington — zcela v intencích této společnosti — považují ideologickou motivaci za nerealistickou, za iracionální, za projev „dogmatického fanatismu“. Tvrdí, že ti příslušníci vládnoucích elit v USA, kteří se zásadně drží politických principů, anebo vůbec přijali jistou „ideologii“, zřídka kdy se dostávají na vrchol politické moci. U moci jsou lidé zpravidla neideologičtí nebo přímo antiideologičtí. R. M. Samsonov polemizuje s tímto názorem jako názorem nerealistickým a odporujícím praxi. Pojmu ideologie je zde používáno